

բարկութեամբ կը պատասխանէ. «Ես չէի
կրնար հիւր մնալ ամբարիշտ երեցի մը,
որ անառակութեամբ իր նուիրական կո-
չումը կը սրբապղծէ ». ու երբ կշտամ-
բանքները կը շարունակէ, լճին գորտերու
կոկոցը կ'արգիլէ վարդապետին խօսքերը:
Բարի տէրտէրը ծնրադիր կը խնդրէ վար-
դապետէն լոռութիւն հրամայել գորտերուն:
Ան կը գոռայ, «Այ ամբարիշտ և նզովից
արմատ, ես Աստուած եմ որ գորտերուն
հրամայեմ »: Տէրտէրը ասոր վրայ ինքը
գորտերուն կը հրամայէ որ լռեն, և երօք կը
հնազանդին ու կը լռեն: Այս հրաշքին չի
դիմանար կուսակրօն վարդապետը, ձիէն
վար կ'իջնայ, ծնրադիր կ'ողջունէ զայն,
և կը խնդրէ անոր կեանքի պատմութիւնը:
Հիւրասէր տէրտէրը կը պատմէ. «Քառա-
սուն տարի է ամուսնանալս, և ամէն տարի
միայն մէկ անգամ կնոջս մօտեցած եմ,
բայց ամենաբարին Աստուած ամէն ան-
գամին ալ ինձ զաւակ մը պարզեւած է,
որով կ'աճի ու կը բազմանա».

Աւանդավէպ մըն ալ կարելի է համարել
կաղանդի և ջեառնընդառաջի հանդիսներու
նկարազութիւնը։ Համբ։ Երամեան կը
պատմէ։

«կաղանդի և ջեառնընդառաջի (Ցէրընտաս) նախորդ իրիկունները, ամէն տուն պիտի ծանրաբեռնէ՛ իր սեղանը թաց ու չոր պտուղներով. այդ առթիւ միայն կը ճաշէինք դրսէն եկող արձաւը, թուզը, չամիչը, նուշը ենքն. : Ջեառնընդառաջի նախորդ երեկոյ, Փետր. 13 ըստ հին տումարի, ամէն նոր փեսայ եկեղեցի պիտի երթար՝ երեկոյեան ժամասացութեան ատեն մոմի ծեռին շարուելու սեղանին առջեւ. իսկ երեկոյ ամէն տան բակին մէջ կամ տանիքին վրայ, նոյնիսկ հրապարակներու վրայ խարոյկներ կը վառէին՝ ըստ հնաւանդ սովորութեան. կրակը կամ լոյսը եկեղեցին պիտի փոխազրուէր ու ամէն ոք մոմ ի ծեռին պիտի շարուէր խարոյկին շուրջ. Նոր հարսներ ու փեսաններ պիտի ցատկէին կրակի վրայէն կամ բոլորտիքը, աւելցնելով հրճուանիքը Ընտանիքի անդամներուն. Մասնաւոր հետաքրքրութեամբ կը

ապօձրանայինք կտուրները՝ դիմելու համար հեռաւոր թաղերու և նոյնիսկ բլուրներն ի վեր բարձրացող վանքերու ինքնուղերը»:

Երամիան այսպէս իր «Յուշարձան»ին
մէջ կ'ընէ ազգագրական պատմութիւնը
հանդէսներու, տօներու, խաղերու, որոնք
հետաքրքրական են իրեւ հին աւանդու-
թիւններ :

իր ինքնազարգացումին պատմութիւն
նոյնպէս հետաքըրբական է, կը զլէ.
«Անյագ ընթերցաւէր մ'էի և դեռ 17
տարու չեղած՝ արդէն կարգաւ տուած էի
զանազան մատենագիրներ, Հոմերոսի
Իլիականն ու Ոդիսականը, Տելեմաթ և
վենետիկան շատ գործեր: Խակ Աստուա-
ծաշունչ, Նարեկ, Սաղմոսները և եկեղե-
ցական երգեցողութիւնները՝ որոնց ներկայ
կը գտնուէի անխափան, մեծ մասամբ ի
բերան գիտէի. այսօր մոռցած եմ սակայն
շատ բան»:

Ան իր պարտէզին պառզնելը տը
մագրելով իր ընկերներուն, ունկնդիր կ'ըւ-
լար յիշեալ և ուրիշ կարեւոր զիրքելու-
ընթերցումին։ Այդ միջոցով Հ. Եփրեմ
Զագրճեանի ամբողջ «Հայոց պատմու-
թիւն»ը գոց ըրած էր։

Իրաւցնէ Երամեանի զլուխը պատմակ
յուշաբան մըն է. Կոյրերուն յատուկ հզօ՞
յիշողութեամբ օժտուած կը գրաւէ մեր
ուշադրութիւնը մանաւանդ երբ իր մանրա
վէպերը կը պատկանին մեր պատմական
սիրուած դէմքերուն։ Ան յատուկ կարե-
տըութիւն տուած է Խրիմեան Հայրիկին
կը յիշէ անոր տեսակցութիւնը Սուլթան
Ազիզի հետ, որուն կ'ըսէր հայրինասէլ
Հայրիկը. «Հայ ժողովուրդը Զեր փառա-
պանծ գահուն չորս ոտերէն կամ յենա-
րաններէն մին կո կազմէ»։ Հայի

Հայրիկի անկեղծութիւնը մատնաւ կ'ընէ, կ'ըսէ թէ ան իրաւցնէ Սահմանավորութեան սահմաններէն յաճախ օցտեր և միշտ պատութեամբ պաշտպանած է իշխանութիւնը. երբ Դալաթիոյ Օճախիի պազարին աղանձերը իր դէմ հակառակութեամբ մեծ պայքար կր մղեն, և մամուլ

ալ կը համաձայնի զբարտողներու լուսանցներուն. Խրիմնեան կը պատասխանէ կեսարի ոճով և անյիշաչարական հոգով. «Ամէն ինչ տեսայ, լսեցի և մոռցայ»:

Մեծ դէմքերը մեծ թերութիւններ կ'ու-
նենան իրրեւ իրենց առաջինութեանց
ստուեր...

Խըիմեան թէեւ անյիշաչար, սակայն
ելքեմն ցոյց տուած է իր անհամբերու-
թիւնը, ինչպէս իրեն խնդրոյ մը համար
ան թակոր Աղաւեանին երեսին հրապարա-
կաւ ապառակ կը քաշէ:

իր ժամանակի յայտնի ու սիրուած
մտաւորականներէն Ամիրճանեանի մասին
յատովկ գուրգուրանց մ'ունի. և իրացնէ
ան շատ մեծ հեռատեսութիւն մը ցոյց
տուած է իր խօսքերուն մէջ, մարզարէա-
կան էին անոր խորհրդածութիւնները. ան
կ'ըսէր.

«Հայ ազգը իր համատարած ցրուածու-
թեամբ դժբախտաբար պարտաւորուած է
լուծ մը կը ել, միայն թէ Թուրքիայինք
ժանգուած երկաթ է և դիւրաբեկ, իսկ
Ուսւիայինը՝ թէպէտ փայլուն ոսկի՝ այլ
անխորստակելի է»:

(Հարությանին) Հ. Ա. Երեսեան

ՍԱՐՏԻՐՈՍ ԴՐԻՄԵՑԻ

ՄԻՋՆԱԴԱՐԵՆԱՆ ՏԱՂԱՍԱՅ ԵԿ ԻՐ ՔԵՐԹՈՒՈՒՄՆԵՐԸ
Ուսումնական թիմեր հրատարակեց Հ. Մ. Պատուրեան
Հրատարակութիւն «Հ. Պ. Լոյ» Արևմտաստ էջ 60
1924-30. Տպ. Պուբլիշ - Ֆրումանս
Գիր 20 լւյ. - 4 դրամք

Հ. Մ. Պոտուրեան ծանօթ է իր կոս-
տանղին Երզնկացի և Առաքել Սիւնեցիի
մասին ըրած ուսումնասիրութիւններով և
հրատարակած հատորներով։ Միջնադա-
րեան Տաղասացութիւնը իր սիրած նիւ-
թերէն մին է, և ատոր կը պարտինը հրա-

սարակութիւնը այս վերջին գրքուկիւս։
Տաղերը թիւով ութը հատ չ. Մ. Պո-
տուրեան արդէն 1923ին Յ. Ճ. Սիրունիի
հաւասարդ պարբերականներուն առաջին
հասորին էլ 72էն սկսելով հրատարա-
կած էր « Հին անձանօթ երգիծարան մը »

խորագրով, իսկ այս գրքոյիցը արտատպուշ
թիւն մ'է միայն, փողըիկ յաւելումներով։
Թուղթն և տպագրութիւնը շատ խեղճ են։
Այսուհանգերձ աշխատութիւնը վերջնա-
կան ուսումնականութիւն մը չնկատելով
կրնանք ասոնց աչք զոցել, ապագայ լա-
ւագոյն հրատարակութիւն մը ունենալու
ակնկայութեամբ։

իսկ հրատարակութեան գրական - ու
սումնասիրական արժէքին զալով, զբայց-
կիս սկիզբի մասը կը պարունակէ «Նա-
ւասարդ»ին մէջ եղած ուսումնասիրութեան
մէկ մասը ուր կը փորձուի ճշգել Մար-
տիրոս Ղրիմցոյ կենաց եւայլն ժամանակը,
աւելորդ յոգնութիւն քանի որ Մարտիրոս
Ղրիմցի անծանօթ դէմք մը չէք: Այս կէ-
տին ուշադրութիւն ընծայած է Պ. Արշակ
Ալպոյանիան «Ժողովուրդի Զայն»ին մէջ
հրատարակելով ճշգումը, որմէ օգտուելով
իր արտատպութիւն գրեոյկին «Յա-
ւելուած» կը հրատարակէ Հ. Պոտուեան:
Հոս իրը կենսագրութիւն Մարտիրոս Ղրիմ-
ցոյ կը հրատարակուի Մկրտիչ Եպ. Աղաւ-
նունիի «Տաթեւ» տարեցոյցի 1927 թուին
մէջ ունեցած «Ասպիմական Մատենագիր-
ներ» յօդուածին «Մարտիրոս Ղրիմցի
Պատրիարք Երոսաղմէի» մասը:

Մարտիբոս Ղրիմցի և կեղեցական նշանաւոր գէմք մը եղած է մեր ժէ դարսու ազգային կեանքին մէջ. Աղաւնոսի Ս.ի համառօտ և անկատար ակնարկն իսկ ցոյց կու տայ այն խոշոր գերը զոր Մարտիբոս Ղրիմցի ունեցած է կ. Պոլոսյ, Երուսաղէմի ազգային կրօնական կենաց մէջ; Ապրօ Զելէպիի, Երեմիա Քէօմիւրճեանի, Աստուածատուր պատրիարքի, Յակոբի և Եղիազարի անուններուն հետ սերտիւ խառնուած է նաեւ իր անունը: Մարտիբոսի կենսագրութիւնը թեթեւ աշխատութիւն մը չէ, և ձեռք առնողը պէտք է նկատի ու նենայ Երուսաղէմի զիւանը բազմաթիւ համակներով, կոնդակներով, Էջմիածնի ձեռագիրները, ուր առ այդ նիւթերուն հանդիպեցայ 1931ին հոն այցելած առենս: Իսկ իմ հին ձին ձեռագրաց հաւաքածոյիս մէջ ունիմ իր ձեռագիր մէկ ստուար,

գեղեցկակազմ, հետաքրքրական հատորը, ուր իր ինքնակենսագրութեան հետ իր նկարն ալ կայ:

Մարտիրոսի տաղերէն օրինակներ կան, հատ մը վենեսիկ, ուրիշ մը ի վիճննա, և երրորդ մ'ալ իմ ձեռագրացս հաւաքածոյին՝ մը դարու մէկ տաղարանին մէջ։ 1929 էն սկսելով՝ առանց գիտնալու որ Նաւասարդի մէջ արդէն 1923 ին Հ. Պոտուրեան հրատարակած էր տաղերս՝ ես ալ իմ կողմէս հրատարակեցի այդ տաղերուն հինգ հատը իմ նիրեր Պուլիարահայց պատմութեան համար յօդուածաշարքիս մէջ (Բազմավէպ 1929 էջ 283: 1930 էջ 114, 264): Իմ Տաղարանիս մէջ կը պակսի ի Վերայ Պուրդազու տաղը։ Բաղդատելով հրատարակութիւնները, իմ օրինակս կը նախընթարեմ իր ճիշտ ընթերցումներուն համար։ Օրինակ, Դափիր երիցու գործեալ չարիքն է տաղին Գ., տան Բ., տող, անորը ունի՝ Եաղի իմս Եակի (= Եախու գեալտի՝ պալարի համար խժապատ լաթ կամ թուղթ): Անդ Գ., տող՝ ան տապարի, իմս րապախի (= պնակ), 14 տուն Բ., տող ան՝ Սահակի փողին իմս զահարի փողի (= ժամացոյցի), թէեւ անդ 15 տան մէջ ան ալ ճիշտ ունի «Ըզսահարի դրամեառին» եւն։

Հ. Պոտուրեան իններորդ տաղ մ'ալ կը հրատարակէ Մարտիրոս Ղրիմցիէ «Քերուուած Գովկաս Ա. Աստուածածինի կարմիր վանքի Անկիրիոյ»։

Կան նաեւ ուրիշ տաղեր Մարտիրոս Ղրիմցիէն իմ տաղարանիս մէջ որոնցմէ մին հայերէն է իսկ միւսները թուրքերէն, նոյնպէս զրուած Պուլիարահայ քաղաքարակոյս հոս ու հոն ուրիշներ ալ հետ զիետէ մէջտեղ կ'ելլեն։

Կայ նաեւ անտիտղոս Մարտիրոս տաղասաց մըն ալ, զոր Հ. Պոտուրեան ալ ըսել որ Մարտիրոս Ղրիմցիէն կրնանք չունի և պէտք չէ նոյնացնել։

ԳԵՂԵՑԻԿ ԲԱՅՑ ԶԱՐ

Ի՞նչպէս գեղեցիկ Երբ կը գուրզուրայ է Աղեքսանդրիիկ։ Մարդուն ոսկեգոյն Ազուկներ փայլուն, Կարմրագեղ, առոյգ Այսեր ունի զոյգ, Մարդիկ և աշխոյժ Անդամներ քնքուշ, Զըւարթ ու սիրուն Կայտուէ օրն ի բուն... Սակայն ե՛կ ու տե՛ս Որ մայրն աղէկէզ Հէք մայրն է առած Երկիւ ու կասկած, Որդեկին վըրայ

ՏԳԵՂ ԲԱՅՑ ԱՆՄԵՂ

Օննիկ ոչ ունի Երեսներ վարդի, Ոսկեգոյն մազեր Կամ փայլուն աչքեր, Ոչ մանր ու աշխոյժ Անդամներ քնքուշ, Բայց ունի զգացմանց Սըրտիկ մեծազանձ, Հողի մը մատաղ, Պաշտելի, չըքնազ, Եւ միտքն ամէն օր Կ'առնէ փայլու ու շնորհ... Կարծես թէ երկնից Հրեշտակ մ'է ամբիծ Զոր բարին Աստուած Հիւր է մեզ զրկած։ Ոհ, կ'ուզէի գէթ Մի անգամ իր հետ Գըտնլը լով տուն՝ Տեսնել ըլնծութիւն Մօրն որ անուշկ Տալով համբուրիկ, Կ'ըսէ. «Դու իմ յոյս Եւ աչքերուս լոյս, Ծընունդ աննըման, Որդեակ իմ և սէր, Ապրիս բիւր օրեն»։

ԲԱՆ ԱԽ ՕՍՈՒԻ ԹԻ ԻՆ

ՀԱՅ ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԱՐՈՒԵՍԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

ՏՐՈՒԱԾ

ԲԱՐԻՁԻ ՀԱՅ ՈՒՍԱՆՈՂԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ

4 Փետրուարի 1932, Համալսարանական Թաղին մէջ

Մեծ յանդզութիւն կընայ համարուիլ հայ երաժշտութեան պատմութիւնն ընել խօսակցութեան մը մէջ, բայց պիտի ներուի ֆրանսացի երաժշտագէտի մը որ նպատակ ունի ցոյց տալ հայերու՝ ալուեստի այն ճշմարիտ գեղեցկութիւնները զորս կը գտնէ ան իրենց աւանդական երգերուն և ազգային երաժշտութեան մէջ։

Ինչ որ կ'ըսէ հոս բանախօսը, կ'ըսէ անշուշտ հիմնուելով անձնական զիտողութիւններու վրայ, բայց ինչ որ այս երաժշտութեան պատմութեան կը վերաբերի՝ պատիւ կը համարի ըսելու որ կը պարտի զանոնք ողբացեալ և ամենասիրելի բարեկամի մը՝ Pierre Aubreyի գեղեցիկ ուսումնասիրութիւններուն և ուրիշ հին ու նոր հրատարակութիւններու, որոնք յետոյ համառոտիւ պիտի նշանակուին։

Բայց պատշաճ է նաեւ որ, անոր զեցկութիւններուն անգիտակ ալուեստեան ունկնդիրներուս, ներկայացնեմ թէ ինչ է հայկական երգը՝ զնելով զայն իր ըրջանակին, իր ծննդավայրին, իր պատմական աղթիւններուն մէջ։

Հայաստան և իր ժողովուրդը, աշխարհագութեան, ցեղաբանութեան և պատմութեան մէջ արժանաւոր նիւթ կը կազմէն ամէն տեսակ զիտողութեանց։

Կովկասի ստորին ճիւղաւորութեանց մէջն, Սեւ Ծովու հարաւէն մինչեւ կասպից, մինչեւ Սիւրիոյ և Միջազգետի հիւսիսակողմը տարածուող, լեռնոտ և հուծկու

բամակներով, ուր բարեբեր գաշտեր արջանակուած ծննդերու ընդհատեալ շղթաներով, այս ընդարձակ երկիրն՝ իր մէջ կազմուող ժողովուրդին վրայ դրոշմեց իր նկարագիրը։ Հրատապ ամառներ կը յաջորդեն հոն խստաշունչ ձմեռներուն, քնութեան գեղեցկութիւնները՝ որ հարաւի երկիրները կը յիշեցնեն, յունուարի մէջ կը գային երաժշտութեան մէջ։

Այսպէս Երեւանի ընդարձակ գաշտը, ուր կանգնի էջմիածնի ականաւոր մենաստանը, աթոռ՝ հայ կրօնական գաղափարներուն, անսահմանութեան տպաւութիւնը կը թողու, ետեւ ունենալով Այրարատի հսկայ ստուերագիծը, ուր սրբազն աւանդութեան մը համեմատ հանգչեցաւ հինաւուրց ջրեղեղէն։ Ուղեմի առաջինն եղաւ այս գաշտը ուր խաղողը մշակուեցաւ մարգոց վայելթին և կորուտին համար։

Հայերը, ասիական ժողովուրդ մ'ըլլաւով, հնդեւրապական բեղուն ցեղին մէկ կարեւոր ճիւղը կը կազմեն, անցելոյն մէջ զրացի փոխգացւոց և լիւղացւոց՝ զիտութիւն մ'ահա զոր շուտով պիտի օգտագործենը – և ինամի Փարաից։ Իր լեռներու ըրջանակը սակայն չէ արգիլած իրեն արտայայտիչ և տեղական արուեստի մը յատակ անսութիւնը։

Այս արուենտին մէջ կը գտնենք այս, զանազան փոխառութիւններ, և սակայն ոչ

1. Ապրիս Խաչատրյանի գեղեցիկ նկարները պատկանելի տեսիւթ կու տան այդ գեհաշուր երկրին։